

**ДРАГОМИР ЙОРДАНОВ.
ГРАНИЦИТЕ НА БЪЛГАРИЯ 1870 – 1886 Г.
ИСТОРИЧЕСКО ФОРМИРАНЕ И РАЗВИТИЕ.
ВЕЛИКО ТЪРНОВО: ФАБЕР, 2018, 718 С.**

Людмил Спасов

Д-р Драгомир Йорданов е изследовател, открояващ се с познания в областта на политическата география, историята на българската църква, дипломатическата и политическата история, геополитиката и картографията. Неговият труд „Границите на България 1870 – 1886 г. Историческо формиране и развитие“ впечатлява със сполучливата си структура, разнородна изворова база и отлично подготвени таблици и географски карти. Авторът прецизно характеризира различните видове граници – етническа, стратегическа, постоянна, променлива и пр., както и техните особености. При разработването на труда под внимание са взети 90 български публикации – 65 на историци, 15 на географи и 10 на други, както и на 25 чужди автори. Професионално са използвани методите: проблемно-хронологически, статистически, географски, историко-типологичен и сравнителен.

В изследването подробно са проследени преговорите между Русия и Австро-Унгария в Райхщад през 1876 г. и в Будапеща, приключи-

ли през януари 1877 г. с подписването на тайна конвенция. Изтъква се, че в Райхщад Виена е по-отстъпчива, докато в Будапеща позицията ѝ се „радикализира“. Задълбочено е анализиран картираният в Атласа на Д. Ризов (1917 г.) от проф. Анастас Иширков проект на княз Черкасски за създаването на българско Княжество с територия от 220 000 кв. км и 5 – 5,5 млн. население. Направен е и опит за едно *ново и поточно картиране* на границите на Екзархията, Цариградска България и Санстефанска България. Изводите, до които достига д-р Йорданов, са: 1) Пловдивско и Черноморското крайбрежие са най-неизгодната част от границите на Екзархията; 2) Опасността от разкъсване на българските земи се очертава много по-рано от Берлинския конгрес; 3) В основата на решенията на Цариградската конференция от декември 1876 г. за създаване на две български автономни области са залегнали проектите на граф Игнатиев и на Скайлер-Церетелев.

Като една от причините за провала на руския план за единна България в Цариград д-р Йорданов изтъква разделението на руския елит на западници (минималисти) и славянофили (максималисти). От това се възползват западните държави и разделят българските земи по вертикала на две автономни области, без излаз на Егея, оставяйки извън тях части от Македония и Тракия. Авторът убедително показва, че неслучайно Източната област, която е със засилен мюсюлмански и гръцки елемент, е 88 700 кв. км, а Западната – 75 600 кв. км. Едновременно с това се подчертава, че всяка една от тези области е с по-голяма площ от Сърбия, от Гърция и от Черна гора, а двете заедно са по-големи от Румъния.

В труда е разкрита връзката между Цариградска, Одринска, Петербургска и Санстефанска България, както и съществуващите различия между тях. Цариградска и Одринска България нямат излаз на Егея, докато част от южната граница на Петербургска и Санстефанска България е Егейско море. Правилно

е поставен акцент на другата значима разлика, че Цариградска България е международно призната, а Санстефанска България не е. Тезата на Йорданов, че в Сан Стефано Русия отлага решаването на Източния въпрос, но налага на Османската империя договор, имащ за задача да гарантира влиянието ѝ на Балканите, е добре аргументирана.

Задълбочено са анализирани преследваните от руска страна със Санстефанския договор стратегически цели. Посочва се, че чрез създаването на Санстефанска България Русия, от една страна, овладява изключително важната от военна гледна точка старопланинска верига, а от друга – прекъсва териториалната връзка между Цариград, Солун, Албания и ги превръща в уязвими анклави. По този начин Санкт Петербург си осигурява възможност да държи под контрол Сърбия, Румъния, Черна гора и Гърция.

През март 1878 г. австро-унгарският външен министър граф Гюла Андраши обвинява Русия, че е създала голяма славянска държава. Австро-Унгария е съгласна Санстефанска България да се запази с излаз на Егея, но без Лозенградско и Македония, която да бъде обособена в автономна област. В замяна на това иска към нея да бъдат присъединени Босна и Херцеговина, Новопазарският санджак, Северно Косово и част от района на Бока Которска. По този начин Австро-Унгария, без да е воювала, си осигурява доминация върху 4/5 от Балканския полуостров, а разгромилата Османската империя Русия трябва да се задоволи с 1/5. На 30 май 1878 г. английският външен министър Солзбъри и руският посланик в Лондон граф Шувалов сключват споразумение, с което българските земи са разделени от Стара планина на Северна България – 55 000 кв. км и Южна България – 73 000 кв. км. Посочва се, че проектът на Австро-Унгария за редуциране на Санстефанска България е *сравнително по-благоприятен* от англо-руското споразумение, защото България се запазва като единна

държава, с излаз на Егейско море. Посветените от д-р Йорданов страници на геополитическия сблъсък между Русия, Великобритания и Австро-Унгария във връзка с *временното явление* – Санстефанска (Велика) България са историографско постижение.

В книгата обстойно по дати са проследени водените на Берлинския конгрес преговори. Анализирани са споровете относно Софийския санджак, Варненско, Шуменско и долините на реките Струма и Места. Обяснено е стратегическото значение на Софийския санджак за Княжество България, респективно и за Русия. Изтъква се, че с включването на санджака в Княжеството се обезсилва предвидената в англо-руското споразумение старопланинска граница между двете Българи. Същевременно територията на санджака е великолепен плацдарм за настъпление към Македония и към Южна България (Източна Румелия), с които има обща граница. Освен това София е изключителен кръстопътен възел, от север към юг и от запад към изток.

Д-р Йорданов изнася интересна информация за териториалния обхват на Софийския санджак и Старопланинската географска граница. Подчертава се, че от общо 550 км 100 км от тях се падат на сръбско-българската граница, 260 км отделят Княжеството от Източна Румелия и около 150 км от Стара планина, Берковско – Златишко – Тетевенската част остава в Княжество България, като връзка между северната ѝ част и Софийския санджак. Разкрита е цената, която поставят Англия и Австро-Унгария за присъединяването на Софийския санджак към Княжеството. Те настояват Варненско и Шуменско да бъдат включени в състава на Източна Румелия, а долините на р. Струма и р. Места – в пределите на Османската империя. Добре са отразени споровете при определяне южната граница на Софийския санджак с Османската империя, източната с Източна Румелия и западната със Сърбия.

Обобщавайки резултатите от извършените корекции на Санстефанския договор, Йорданов отбелязва, че с англо-руското споразумение (май 1878 г.) от нея са откъснати 43 000 кв. км, а с Берлинския договор – още 30 000 кв. км, или общо 73 000 кв. км. В Берлин Русия губи незначителна част от реално освободените български земи, включени в Санстефанския договор – Лозенград, Люлебургас, Малко Търново, Горна Джумая. Останалите територии, откъснати от Санстефанска България, реално не са били освободени от руската армия – Македония е под турски контрол, а Пирот и Враня са окупирани от сръбски войски.

След намеса на германския канцлер и външен министър Ото фон Бисмарк се решава Софийският санджак, Варна и Шумен да бъдат включени в Княжество България, но около 40 000 кв. км от Източна Румелия да останат под пряката власт на Султана. Сърбия връща на Княжеството Трън, Цариброд и Кула, но в Добруджа Санстефанската граница е коригирана в румънска полза, град Силистра е даден на България, а град Мангалия на Румъния. Авторът откроява принципите, въз основа на които са определени границите – национален (етнически) в Сан Стефано и военностратегически в Лондон и Берлин.

В Берлин на Княжество България е предоставен статут на политическа автономия, а на Източна Румелия – на административна автономия в пределите на Османската империя. В сравнение с англо-руското споразумение, на Берлинския конгрес територията на Княжеството е увеличена от 55 000 кв. км на 63 752 кв. км, а на Източна Румелия е намалена от 73 000 кв. км на 32 974 кв. км. Според изчисленията на д-р Йорданов с Берлинския договор в Княжество България и Източна Румелия са включени 85% от освободените по време на Руско-турската война от 1877 – 1878 г. български земи.

В книгата е обърнато внимание на искането на Сърбия границата ѝ с Княжество България да минава източно от Драгоман, Гинския проход (Петрохан), с. Комущица и гр. Лом при р. Дунав. Засегнат е и въпросът за претенциите на Белград към т.нар. „Стара Сърбия“. Посочва се, че Сърбия обосновава исканията си главно с исторически, икономически и стратегически мотиви, но не и с етнически.

Авторът обстойно изследва дейността на делимитационните комисии и изработените от тях 5 акта за 8 граници – 5 за Княжество България, 2 за Източна Румелия и 1 между Княжество България и Източна Румелия. Изнесен е малко известният факт, че при определянето на граничната линия в Добруджа Княжеството е ощетен с 437 кв. км, т. е. с територия по-голяма отколкото е Царибродско – 418 кв. км, откъснато с Ньойския диктат на 27 ноември 1919 г.

В труда са оспорени тезите: 1) На Г. П. Генов, че на Берлинския конгрес Източна Румелия не получила излаз на Егея, защото руските представители са некомпетентни. Подчертава се, че на нито едно заседание на конгреса въпросът за излаз на Егея не е обсъждан; 2) На Ст. Чилингиров и Ст. Райчевски за незаконното преместване на сръбско-българската граница в Нишавско, с което на Княжество България са отнети 600 кв. км с 36 – 40 села. Д-р Йорданов отбелязва, че *делимитационната комисия е свършила сравнително добре своята работа* и че първоначалната граница по Берлинския договор и окончателната, определена от комисията, почти съвпадат.

Интерес представлява изнесената от автора информация за т.нар. „Тъмръшка република“, споровете между България и Сърбия за Бреговската ливада и с Румъния за Араб табия (окончателно присъединена към Румъния 1885 г.), за събитията в Кърджалийско през 1880 г. От гледна точка на поставената тема са анализирани Съединението на Княжество България и Източна Румелия от 1885 г. и от-

ношението на Великите сили и балканските държави към него. Разкрити са мотивите на крал Милан и сръбското правителство за обявяване война на Княжество България. Не е подмината и „помирителната“ мисия на сръбския шовинист Спиридон Гопчевич, автор на книгите „Бугарска и Източна Румелија“ и „Стара Србија и Македонија“. През септември 1885 г. във връзка с Пловдивския акт той отива във Видин, а след това в Ниш. В Ниш Гопчевич предлага на Петко Каравелов да бъдат отстъпени на Сърбия Трънско, Чипровско и Кулско, а Македония да бъде завзета съвместно и впоследствие поделена. Предложението му е отхвърлено. В началото на ноември 1885 г. Сърбия напада Княжеството, но за кратко време е разгромена. През април 1886 г. в Цариград е подписан Топханенският акт.

В книгата детайлно са отразени настъпилите след Съединението и Сръбско-българската война териториални промени. От Източна Румелия в Османската империя са включени Кърджалийският кантон – 103 села, 22 махали, общо с население над 32 500 д., главно турци и Тъмръшката република – 22 села, с около 15 000 д. – българи-мюсюлмани. Солидно е обоснован изводът, че макар да се запазват като международни субекти, Княжество България и Източна Румелия *съвсем реално се обединяват в един субект от гледна точка на вътрешния суверенитет*.

Трудът на д-р Йорданов впечатлява с разнородната си изворова база и прецизно изработени таблици. Особено ценен е приложението към него диск с труднодостъпни, дори и за специалисти, исторически карти. Изследването притежава качества на извор за изучаването на политическата, дипломатическата и църковната история на България. Интердисциплинарно по замисъл и реализация проучването е полезно не само за историци, но и за географи, картографи и занимаващи се с геополитика.